

Ταξίδια με χάρτες σε τόπους και ουτοπίες

Ευάγγελος Λιβιεράτος

Ένα ταξίδι στην κυριαρχία των χαρτών

*Ιστορίες για την απεικόνιση
της διεύρυνσης του κόσμου*

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΖΗΤΗ

Το βιβλίο του Ε. Λιβιεράτου *Ένα ταξίδι στην κυριαρχία των χαρτών. Ιστορίες για την απεικόνιση της διεύρυνσης του κόσμου*, το πρώτο στη σειρά *Ταξίδια με χάρτες σε τόπους και ουτοπίες* των Εκδόσεων Ζήτη, φωτοστοιχειοθετήθηκε και εκτυπώθηκε στις εγκαταστάσεις **Π. ΖΗΤΗ & ΣΙΑ ΟΕ**, στο 18ο χλμ Θεσσαλονίκης-Περαίας, Τ.Θ. 4171, Περαία Θεσσαλονίκης, Τ.Κ. 570 19 (τηλ.: 23920-72.222 - Fax: 23920-72.229, e-mail: info@ziti.gr) τον Μάιο του 2007.

Από τις 99 εικόνες που συνοδεύουν το κείμενο, οι 54 σχεδιάστηκαν από τον συγγραφέα, ενώ οι υπόλοιπες είναι ευρύτατα διαδεδομένες σε πολλές έντυπες πηγές και στο διαδίκτυο. Η Μαρία Παζαρή, υποψ. δρ. ΑΠΘ, έκανε τις διορθώσεις στο κείμενο.

Η κεντρική διάθεση γίνεται από το βιβλιοπωλείο των **ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΖΗΤΗ**, Αρμενοπούλου 27, 546 35 Θεσσαλονίκη (τηλ. 2310-203.720, fax 2310-211.305, e-mail: sales@ziti.gr). Για on-line παραγγελίες στο ηλεκτρονικό βιβλιοπωλείο www.ziti.gr.

ISBN 978-960-456-050-9

© Copyright: Ε. Λιβιεράτος, Εκδόσεις Ζήτη, Μάιος 2007, Θεσσαλονίκη

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις του ελληνικού νόμου (Ν.2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής άδειας του εκδότη κατά οποιοδήποτε τρόπο ή μέσο αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή (ηλεκτρονική, μηχανική ή άλλη) και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

*‘Ένας χάρτης που δεν περιλαμβάνει την Ουτοπία
δεν αξίζει ούτε μια ματιά, αφού αφήνει έξω τη χώρα εκείνη
στην οποία η Ανθρωπότητα πάντα καταφεύγει’*

Oscar Wilde, 1895

*Η Χρυσούλα, ο Γεράσιμος και ο Βασίλης βοήθησαν,
με τον τρόπο τους, να γραφτεί αυτό το βιβλίο...*

Περιεχόμενα

Εισαγωγικά προλεγόμενα	7
Οίκος και οικουμένη, τόπος και κόσμος	14
Ο κόσμος μας, μέχρι εκεί που έχουμε πάει... ..	20
<i>Οι πρωτοπολιτισμοί</i>	23
<i>Οι Έλληνες</i>	25
Οι πρωτοπόροι	30
<i>Πτολεμαίος</i>	34
<i>Οι δρόμοι του μεταξιού</i> 38	
Μεσαίωνας	42
<i>Η μετάπτωση της γεωγραφίας</i>	42
<i>Ο ναυτικός βορράς</i>	50
Λίγο πριν την Αναγέννηση	54
<i>Οι ναυτικοί χάρτες πορτολάνοι</i>	62
<i>Ιμπν Μπατούτα και οι Ζένο</i>	65
Το χίλιατετρακόσια	68
Νέοι γεωγραφικοί σχεδιασμοί	77
Οι νέοι κόσμοι	84
<i>Υδρογειογραφία</i>	95
<i>Χάρτες και θάλασσα</i>	99
<i>Ο κόσμος στη νέα εποχή</i>	103
<i>Η απεικόνιση της νέας πραγματικότητας</i>	110
<i>Η ολοκλήρωση των κατακτήσεων</i>	116
Ο ψηφιακός κόσμος	120
Επιλεγόμενα	135

Εισαγωγικά προλεγόμενα

Η σχέση του ανθρώπου με τον γήινο χώρο είναι τόσο παλιά, όσο και ο άνθρωπος πάνω στη γη. Ο άνθρωπος σχετίζεται με τον γεωχώρο από τότε που άρχισε να ζει στη γη. Είναι μια μεγάλη σχέση, δυναμική και αντιφατική, ωραία αλλά και δραματική. Μια σχέση χωρίς την οποία ο άνθρωπος δεν θα μπορούσε να επιζήσει. Όχι όμως και το αντίστροφο! Ίσως αυτό να σκέφτηκαν και οι ατρόμητοι εκείνοι ναυτικοί που για πρώτη φορά επισκέφτηκαν τα ακατοίκητα παραδεισένια νησιά, τα πνιγμένα στην πυκνή ζωογόνο βλάστηση, στους κάθε λογής καρπούς και στην τρομαγμένη από την παρουσία τους πανίδα. Ίσως τότε να είδαν ότι ο γεωχώρος μπορεί χωρίς τον άνθρωπο, ο άνθρωπος όμως είναι αδύνατον να μπορεί χωρίς τον γεωχώρο.

Όσο όμως η σχέση του ανθρώπου με τη γη είναι υπαρξιακά ακατάλυτη, άλλο τόσο είναι και εξαιρετικά δύσκολη. Και η δυσκολία, ανάμεσα και σε πολλές άλλες, έγκειται, όσο κι αν ακούγεται παράξενο, στη συντριπτική για τον άνθρωπο ανισότητα των γεωμετρικών μεγεθών σ' αυτή τη σχέση! Πώς ένας ασήμαντα μικρός σε μέγεθος άνθρωπος, θα μπορούσε να παραμερίσει το εμπόδιο των τεράστιων διαστάσεων και του σφαιρικού σχήματος που του επέβαλε η φύση στη σχέση του με τον γεωχώρο; Πώς θα έβλεπε αυτό που δεν μπορούσε να δει; Πώς θα ταξίδευε εκεί που δεν μπορούσε να ταξιδεύσει; Πώς θα έδειχνε και στους άλλους αυτά που εκείνος είχε δει στη γη; Πώς θα σχεδίαζε την επέκτασή του πάνω στη γη και την απόκτηση πλούτου και δύναμης από αυτήν; Αλλά και πώς θα ονειρευόταν έναν γεωχώρο, αλλοιώς 'άπιαστο' για τα ανθρώπινα μέτρα του;

Αυτή τη δυσκολία λοιπόν, της συμβίωσης του ανθρώπου με τον γεωχώρο, αυτή την ανυπέβλητη δυσκολία, την οποία εκτός του

προβλήματος των διαστάσεων της γης επιδείνωσε και το πρόβλημα του καμπυλόγραμμου γεωμετρικού σχήματός της, την αντιμετώπισε με τη διάνοιά του. Επινόησε τον χάρτη! Την εικόνα του γεωχώρου! Τη δύναμη της γεωεπιποπτείας που του πρόσφερε ο χάρτης! Και έτσι ξεκίνησε η ανάγκη για τους χάρτες. Γι' αυτές τις απεικονίσεις του ζωοφόρου γεωχώρου, που βοηθούν τον άνθρωπο να ξεπεράσει την εποπτική αδυναμία άμεσης προσέγγισής του και τελικά επιβολής του σ' αυτόν. Γι' αυτό οι χάρτες έγιναν από πολύ νωρίς σπουδαίο εργαλείο για τον άνθρωπο και την εξέλιξή του, γι' αυτό συνεχώς εξελισσόμενοι και μετασχηματιζόμενοι έγιναν απαραίτητοι στις κοινωνίες και από τις κύριες αποδείξεις υπεροχής των κατ' αιώρους πολιτισμών, τοπικών και παγκόσμιων. Γι' αυτό οι χάρτες είναι μαζί επιστήμη και τέχνη, τεχνολογία και τεχνική, αντικείμενο χρήσης αλλά και συλλογής, εκπαίδευσης και φυγής, πολέμου και ειρήνης, είναι μαζί εφήμεροι και αιώνιοι! Είναι με άλλα λόγια ένα πολύ σπουδαίο παρακολούθημα της ζωής μας, είναι ένα δείγμα πολιτισμού, είναι ακόμη μέχρι και ένα προαπαιτούμενο στην οργάνωση και την ανάπτυξη ενός κράτους, μιας κοινωνίας, μιας οικονομίας.

Αντίκειμενο ύψιστης ελληνικής φιλοσοφίας και επιστήμης οι χάρτες, με καταβολές, όπως τους ξέρουμε σήμερα, στο μεταγενέστερο ευρωπαϊκό χαρτογραφικό γίγνεσθαι, το *γράφειν την γην*, κατά την αρχαιοελληνική έννοια της λεκτικής και της γραφικής (εικονικής) περιγραφής της γης, με επιρροές και από προηγούμενους πολιτισμούς, αποτέλεσαν ένα πεδίο αμφισβήτησης στον πρώιμο μεσαιωνικό χριστιανικό κόσμο, αλλά μεγάλης καλλιέργειας και σπουδής στον ύστερο, όπως και στον αραβικό της ίδιας περιόδου. Πάντα συνδεδεμένοι με τη θάλασσα, τα σημεία του ορίζοντα, τους ανέμους και τη ναυτοσύνη, οι ναυτικοί χάρτες του ύστερου Μεσαίωνα και της πρώιμης Αναγέννησης, σημαίνουν την 'αναγέννηση' της χαρτογραφίας και του πολιτισμού της, με κέντρο τη Μεσόγειο για να επεκτείνουν το εύρος της επιρροής τους και εκτός αυτής της 'μάνας' θάλασσας, μετά τη διεύρυνση των οριζόντων της οικουμένης από τον 15ο αιώνα και ύστερα. Όμως, από τον 16ο αιώνα και μετά, γίνεται η μεγάλη αφομοίωση του πολιτισμού των χαρτών στις ανερχόμενες κοι-

ωνίες της Ευρώπης που κυριαρχούν στον κόσμο, ενώ ο 17ος αιώνας σηματοδοτεί την εισαγωγή τους στις υποθέσεις του κράτους, της εξουσίας, της οικονομίας και της δύναμης. Γίνεται η προϋπόθεση της ανάπτυξης και του ανταγωνισμού των κοινωνιών και το εργαλείο της τελικής γεωχωρικής χειραφέτησης και εμπέδωσης της αποικιοκρατίας και της επιβολής της ευρωπαϊκής Δύσης στο παγκόσμιο γίγνεσθαι. Από την άλλη μεριά, η χαρτογραφία και οι χάρτες αποτελούν το προνομιακό πεδίο εφαρμογής και επικράτησης των ‘νέων’ μαθηματικών και φυσικών επιστημών του 18ου αιώνα και κατοχυρώνονται πλέον τελεσίδικα στη συνείδηση των κρατικών και κοινωνικών συσχετισμών που θα επιβάλλουν οι αλλαγές του 19ου αιώνα. Η αφομοίωση της σημασίας των χαρτών και η εμπέδωση της χρησιμότητάς τους από τις ευρωπαϊκές κοινωνίες είναι πλέον πλήρης!

Ποιό όμως φαίνεται να είναι ένα από τα μεγαλύτερα συμπεράσματα του ρόλου των χαρτών, του πανίσχυρου αυτού μέσου γεωεποπτείας, στον παγκόσμιο καταμερισμό της εξουσίας που επέβαλαν οι κοινωνίες εκείνες που κυριάρχησαν στην ιστορική εξέλιξη της χαρτογραφίας; Είναι, νομίζω, ο καθοριστικός συνδυασμός των χαρτών με τα δύο άλλα χαρακτηριστικά στοιχεία των κοινωνιών που επιβλήθηκαν τελικά, ως παγκόσμιες (οικουμενικές) κυριαρχικές δυνάμεις έξω από τα στενά όριά τους: με την επίδοσή τους στις *αγορές* και την ικανότητά τους για ευρεία *κινητικότητα*. Όσες κοινωνίες συνδύασαν τον έλεγχό τους στις αγορές και τη διαρκή γεωχωρική κινητικότητά τους με την ικανότητα αυτοδύναμης χαρτογράφησης και γεωεποπτείας των ζωτικών τους γαιών (κατεχόμενων και προσβλεπόμενων) αναδεικνύουν τελικά την κυριαρχία τους σε παγκόσμια κλίμακα. Παρακολουθώντας ιστορικά τις παγκόσμιες κυριαρχίες διακρίνουμε σχεδόν πάντα την επιβεβαίωση του κανόνα του συνδυασμού των τριών παραπάνω στοιχείων ως σχεδόν προαπαιτούμενων για επιβολή γεωχωρικής εξουσίας και επιρροής: *Αγορές - κινητικότητα* - αυτοδύναμη τεχνολογία *χαρτογράφησης* και *γεωεποπτείας*. Καμμία κοινωνία δεν μπόρεσε τελικά να κυριαρχήσει σε παγκόσμιο εύρος εάν επιδόθηκε μόνο σε ένα ή ακόμη και σε δύο (καθ’ όλους τους δυνατούς συνδυασμούς) από τα στοιχεία που συν-

θέτουν το παραπάνω ικανό και αναγκαίο τρίπτυχο ισχύος. Η στρατιωτική επιβολή ήλθε ως συμπλήρωμα και ενίσχυση του προαπαιτούμενου τριπτύχου. Για παράδειγμα, κοινωνίες που διακρίνονταν για τις επιδόσεις τους μόνον στις αγορές χωρίς γεωχωρική κινητικότητα και χωρίς χαρτογραφικές - γεωεποπτικές επιδόσεις, αλλά και κοινωνίες με επιδόσεις στις αγορές και στη γεωχωρική κινητικότητα χωρίς όμως χαρτογραφικές επιδόσεις και άρα χωρίς γεωεποπτική ικανότητα δεν μπόρεσαν τελικά να επιβληθούν ως παγκόσμιες κυρίαρχες δυνάμεις. Η πλήρωση της αναγκαίας και ικανής αυτής συνθήκης, αν και με ασταθή έστω παραδείγματα από την αρχαιότητα και τον μεσαίωνα, αποτελεί τον अपαράβατο κανόνα κυριαρχίας από την περίοδο της λατινικής ναυτικής ακμής στη Μεσόγειο κατά τον ύστερο μεσαίωνα και κατά τον 15ο και 16ο αιώνα της ιβηρικής εξόδου στον Ατλαντικό, μέχρι τη δυτικοευρωπαϊκή και κυρίως αγγλοσαξονική κυριαρχία στις νέες ηπείρους και ωκεανούς τους επόμενους αιώνες, τους ενδοευρωπαϊκούς ανταγωνισμούς του 18ου και 19ου αιώνα και την τελική βορειοαμερικανική επικράτηση του τελευταίου αιώνα. Ένας κανόνας που ενισχύθηκε ακόμα περισσότερο από την ανάπτυξη και κορύφωση της αποικιοκρατείας, η οποία τόνισε τους συνδετικούς ιστούς του τριπτύχου επικυριαρχίας που ανέφερα παραπάνω. Παντού, η πρωτοπορία και η αυτοδυναμία στο *γράφειν την γην* (η λεκτική και γραφική περιγραφή κατά τους Έλληνες) σε συνδυασμό με την επιβολή στις αγορές και τη μεγάλη και διαρκή κινητικότητα επέφερε και το *κυριαρχείν την γην*. Το σημερινό παράδειγμα των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής είναι η τελική επιβεβαίωση της ικανότητας και αναγκαιότητας του τριπτύχου: 'αγορές - κινητικότητα - γεωεποπτεία', που στις μέρες μας έχει ολοκληρωτικά μετασχηματιστεί σε ψηφιακό. Εκείνη η δύναμη που ελέγχει τις αγορές, που διακρίνεται ως κοινωνία από την έντονη και διαρκή κινητικότητα και παράγει αυτοδύναμη τεχνολογία γεωεποπτείας, είναι μια κυρίαρχη δύναμη. Ακόμη και η υπεροχή της στρατιωτικής της ισχύος είναι συνάρτηση της γεωεποπτικής της ικανότητας, της ικανότητας του *γράφειν την γην*.

Τι γίνεται όμως στον ελληνικό κόσμο, από την οριστική περιθωριοποίησή του από τα μέσα του 15ου αιώνα και μετά; Μπόρεσε να παρακολουθήσει την εξέλιξη των χαρτών (στην οποία συμμετείχε αποφασιστικά από τον 7ο αιώνα π.Χ. μέχρι τις αρχές του 15ου αιώνα) και να μοιραστεί τα ωφέλη της γεωεποπτείας που πλούτισαν τις άλλες κοινωνίες που δεν είχαν την τύχη του Ελληνισμού; Ποιά κατάσταση επικρατούσε όταν οι Έλληνες αποφάσισαν να διεκδικήσουν δυναμικά την ελευθερία τους στις αρχές του 19ου αιώνα; Τι συνέβαινε πριν; Τι συνέβη στο νέο ελληνικό κράτος, από την ίδρυσή του και μέχρι σήμερα; Οι απαντήσεις στα ερωτήματα αυτά είναι οδυνηρές. Οι σύγχρονοι Έλληνες και το νέο ελληνικό κράτος μας δεν μπόρεσαν να παρακολουθήσουν τις εξελίξεις, για διάφορους σύνθετους και πολύπλοκους λόγους, παρότι η μακρά περίοδος προετοιμασίας της εξέγερσης του 1821 έχει να επιδείξει θετικά παραδείγματα, από το β' μισό του 16ου αιώνα με τον Νικόλαο Σοφιανό, τον 17ο και τον 18ο με τους λόγιους διαφωτιστές που καλλιέργησαν εντυπωσιακά το *γράφειν την γην*, μέχρι τη λάμψη της *Χάρτας* του Ρήγα Βελεστινλή. Το πρόβλημα αυτό παραμένει ακόμη ανοικτό για τις απαραίτητες ερμηνείες. Εκείνο όμως που μπορούμε να πούμε σήμερα, είναι ότι οι Έλληνες στερούνται της γεωγραφικής και χαρτογραφικής παιδείας που διακρίνει εκ συλλογικής μνήμης, κεκτημένης παράδοσης και συνεχιζόμενης εμπειρίας τους άλλους ευρωπαϊκούς λαούς. Οι Έλληνες δεν γευόμαστε τη γοητευτική κουλτούρα του *γράφειν την γην* που κατά ιστορική ειρωνεία εισήγαγαν και καλλιέργησαν οι πρόγονοί μας. Είμαστε μακράν των χαρτών και ως παιδεία και ως καθημερινότητα. Παράλληλα το ελληνικό κράτος παραμένει, σχεδόν 20 χρόνια πριν τη συμπλήρωση δύο αιώνων ανεξαρτησίας, εξίσου μακράν των χαρτών, χωρίς να αντιλαμβάνεται τη σημασία τους για τη διοίκηση και ανάπτυξη της χώρας. Χωρίς το απαραίτητο χαρτογραφικό απόθεμα, χωρίς ένα συστηματικό και σύγχρονο κύκλωμα παραγωγής, διανομής και ανανέωσης των δημόσιων χαρτών, χωρίς τη συνειδητοποίηση, από τους κυβερνώντες και την πολιτική ελίτ, σε έκταση και βάθος της χρησιμότητάς τους, όπως συμβαίνει σε όλες τις άλλες ευρωπαϊκές χώρες της Ένωσης

στην οποία και εμείς ανήκουμε. Ένα κράτος, με άλλα λόγια, σε χαρτογραφική αναμονή, από τότε που ιδρύθηκεⁱ.

Με το σύντομο αυτό βιβλίο, δεν επιχειρώ βεβαίως να υπενιχθώ ότι οι Έλληνες, που παραδοσιακά διακρίνονται από τις επιδόσεις τους στις αγορές και τη ροπή τους σε κινητικότητα, θα ήταν παγκόσμια δύναμη εάν κατείχαν τα μέσα της γεωεποπτείας (αν και αυτό συνέβη στους αρχαίους τους χρόνουςⁱⁱ). Σκέφτομαι απλώς μεγαλόφωνα ότι ίσως η κατάσταση στο νεοελληνικό κράτος να ήταν αλλιώς, αν οι ελληνικές επιδόσεις στις αγορές και την κινητικότητα, με άλλα λόγια στην εξωστρέφεια, συνδυαζόταν με τις χαρτογραφήσεις της περιορισμένης σε έκταση επικράτειάς μας και της σωστής χρήσης των χαρτών. Βέβαια είναι αναγκαίο να σημειώσω εδώ κάτι που νομίζω ότι είναι σημαντικό: Ο Ελληνισμός της διασποράς, που προετοίμασε την Επανάσταση του 1821, αφενός διακρίνονταν για τις επιδόσεις του στις αγορές και τη δυναμική του κινητικότηταⁱⁱⁱ, αφετέρου όμως, αν και όχι παραγωγός γεωεποπτείας, κατανόησε και χρησιμοποίησε τη γεωγραφική γνώση και τους χάρτες, ως μέσον αυτοσυνειδησίας, εκπαίδευσης και παιδείας, ως μέσον προετοιμασίας για τον αγώνα των Ελλήνων για ανεξαρτησία^{iv}. Εκείνο το οποίο επιχειρώ εδώ να προτείνω στο ελληνικό αναγνωστικό κοινό είναι ένα εισαγωγικό ταξίδι γνωριμίας με τους χάρτες, τον ρόλο τους και

ⁱ Ε. Λιβιεράτος 2005, 'Η ελληνική χαρτογραφία σε αναμονή', *Καθημερινή*, Κυριακή 9 Ιανουαρίου 2005.

ⁱⁱ Ε. Λιβιεράτος 1998, *Χαρτογραφίας και χαρτών περιήγησης: 25 αιώνας από τους Έλληνες στον Πτολεμαίο και τον Ρήγα*, Θεσσαλονίκη: Εθνική Χαρτοθήκη.

ⁱⁱⁱ Ο Γ. Β. Δερτιλής 2005, *Ιστορία του Ελληνικού Κράτους 1830-1920*, Α' Τομ., Αθήνα: Εστία, αναλύοντας τα χαρακτηριστικά της ελληνικής ομογένειας και της διασποράς (βλ. κεφ. 4, σελ. 35-43) ομιλεί για τις έννοιες της 'συναλλαγής' και της 'δικτύωσης' που χαρακτήριζαν τον απανταχού Ελληνισμό. Οι έννοιες αυτές αντιστοιχούν με εκείνες της 'αγοράς' και της 'κινητικότητας' που χρησιμοποιώ εδώ, για να συμπληρώσουν το τρίπτυχο εξουσίας: 'αγορά - κινητικότητα - γεωεποπτεία'.

^{iv} Ε. Λιβιεράτος 2005, *Χάρτινοι καθρέφτες της Ελλάδας από την Αναγέννηση στην Παλιγγενεσία, 1403-1821*, Πανηγυρικός λόγος για την επέτειο της 25ης Μαρτίου 1821, Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο.

τη συμβολή τους στη διαμόρφωση μιας σύγχρονης κουλτούρας περι το *γράφειν την γην*.

Η διάταξη του περιεχομένου^ν ακολουθεί την υποστήριξη του τριπτύχου που ανέφερα παραπάνω στην εισαγωγή αυτή, κυρίως για να μεγεθυνθεί η ιστορική σημασία της χαρτογράφησης, της γεω-εποπτείας δηλαδή, ως μέσου που ξεπερνάει την απλή αντίληψη του χάρτη ως ζωγραφικής, όπως συμβαίνει τις περισσότερες φορές στη χώρα μας, όπου οι χάρτες θεωρείται ότι 'θα προκύψουν' από κάτι ...άλλο, συγκεχυμένο, απλανές και ...αμέριμνο, που όμως δεν θα είναι προϊόν χαρτογράφησης, αυτής καθ' εαυτής, όπως την εννοούν, την αναπτύσσουν, τη χρησιμοποιούν και την καταναλώνουν οι άλλες κοινωνίες. Μια αντίληψη και διαδικασία που αποτελεί, δυστυχώς, τις κατά καιρούς πολιτικές επιλογές των κυβερνώντων. Λες και το κράτος μας εξορκίζει τη χαρτογράφηση και τους χάρτες ως δυσάρεστα φαντάσματα του παρελθόντος, που ...δεν θέλει να τα ξέρει!

Θέλω να ελπίζω ότι το κείμενο αυτό θα είναι ένα καλό προαπαιτούμενο για να επιχειρηθεί να εξηγηθεί αργότερα, σε ένα άλλο *ταξίδι με χάρτες σε τόπους και ουτοπίες*, το μέγα νεοελληνικό πρόβλημα του τραυματικού χαρτογραφικού ελλείμματός μας!

^ν Μέρος του κειμένου αυτού, χωρίς εικονογράφηση, βασίζεται σε προηγούμενη δημοσίευση, Ε. Λιβιεράτος 2002, 'Η Οικουμένη διευρύνεται: οι Νέοι Κόσμοι', στο: Η. Ευθυμιόπουλος & Μ. Μοδινός (επιμ.) *Παγκοσμιοποίηση και Περιβάλλον*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα / ΔΙΠΕ, σελ. 93-117. Επίσης, στοιχεία σχετικά με τις ανακαλύψεις και τις εξερευνήσεις προέρχονται από τα έργα: *Philip's Atlas of Exploration*, 1996, London: Reed International Books Ltd, και *Uomini verso l'ignoto, Storia delle grandi esplorazioni*, 1996, Vercelli: White Star Srl.

Οίκος και οικουμένη, τόπος και κόσμος

Φανταζόμαστε τους πρώτους ανθρώπους, σε μικρές μονάδες, να ζούνε σε τόπους - 'σημεία' πάνω στη γη, σε τόπους μεμονωμένους, απομονωμένους και ασύνδετους μεταξύ τους. Σε αυτούς τους δύσκολους τόπους δημιουργήθηκε ο 'οίκος', σπηλιές και καλύβες. Αργότερα, οι τόποι - σημεία μεγάλωναν σε έκταση, οι άνθρωποι που ζούσαν σ' αυτούς πλήθαιναν και έφτιαξαν την 'πόλη'. Και από την πόλη και τον γύρω της ζωτικό γεωχώρο έφτιαξαν τον 'πολιτισμό' τους και από εκεί την 'οικονομία' τους. Οι τόποι - σημεία επεκτάθηκαν, απλώθηκαν, έγιναν κατοικημένες επιφάνειες πάνω στη γη, έγιναν 'κόσμοι' και η διεύρυνση αυτή σε γεωχώρο και πληθυσμό, ο

Στην ιστορία κυριάρχησαν οι πολιτισμοί της αγοράς που ολοκλήρωσαν την κινητικότητα τους σε οικουμενικό επίπεδο και διακρίθηκαν στην περιγραφή και την απεικόνιση του γεωχώρου.

μετασχηματισμός των τόπων σε κόσμους, που δημιουργήθηκε από την κινητικότητα των πολιτισμών, έφτιαξε μια 'οικουμένη'. Και μέσα στην οικουμένη, δημιουργήθηκε η 'αγορά', αποτέλεσμα της 'κινητικότητας' των οικονομιών! Έτσι λοιπόν, όταν πολιτισμοί που γεννήθηκαν από τον οίκο και δυνάμωσαν από την οικονομία πέρασαν σε φάση κινητικότητας, τότε δημιούργησαν μια οικουμένη και μια αγορά. Απέμενε να οριστεί το 'εύρος' τους πάνω στη γήινη επιφάνεια, στον γεωχώρο. *Πολιτισμός, οίκος και οικονομία* από τη μια, *κινητικότητα, οικουμένη και αγορά* από την άλλη, όταν αναπτύχθηκαν στον γεωχώρο από οργανωμένες κοινωνίες, με σύστημα, συνέπεια και δυναμισμό, οδήγησαν γρήγορα στην παραγωγή *γνώσης!*

Όμως, τι να ήταν άραγε εκείνο που διέκρινε μερικές κοινωνίες που απλώς κινήθηκαν στο παραπάνω πλαίσιο, πέτυχαν λαμπρά επιτεύγματα στην ιστορία αλλά δεν κυριάρχησαν, από άλλες που ακολούθησαν κι αυτές το ίδιο πλαίσιο, αλλά επιπλέον επιβλήθηκαν στην οικουμένη και στην αγορά, δηλαδή άσκησαν κυριαρχία; Ήταν πιστεύω η υπεροχή που είχαν οι δεύτερες, στη γνώση και την ικανότητα να 'περιγράφουν' και να 'απεικονίζουν' τον γεωχώρο. Η ικανότητά τους στη γνώση και την τεχνολογία της *γεωεποπτείας*. Αυτή τους η διαφορά έφερε την κυριαρχία, τη δύναμη και την επιβολή τους. Αυτή η διαφορά διέκρινε τελικά τους πολιτισμούς που επιβλήθηκαν στην οικουμένη και την αγορά. Αυτή η διαφορά συνέβαλε στη διεύρυνση της οικουμένης και της αγοράς και μετασχημάτισε σε κόσμο το αρχέτυπο του σημειακού 'τόπου - αφετηρίας' του πρώτου ανθρώπου! Τη δύναμη της γνώσης που προσέφερε ο πολιτισμός και η κινητικότητα μιας κοινωνίας στο πλαίσιο της οικουμνικότητας και της αγοράς, πολλαπλασίαζε η γεωεποπτεία, η επιπλέον γνώση της επιστημονικής και τεχνολογικής περιγραφής και απεικόνισης του γεωχώρου, το *γράφειν την γην*, που με άλλα λόγια, απλούστερα, θα λέγαμε σήμερα χαρτογράφηση!

Όποιος πολιτισμός είχε τη δύναμη της γνώσης αυτής, δηλαδή να περιγράφει και να απεικονίζει τον γεωχώρο, αλλά και την τεχνογνωσία και τα μέσα για την εφαρμογή της, κυριάρχησε σε όλες τις περιόδους της ιστορίας, με μια όμως θεμελιώδη προϋπόθεση: Θα έπρε-

πε παράλληλα να διακρίνεται για σπουδαίες επιδόσεις, αφενός σε κινητικότητα στον γεωχώρο και αφετέρου για την κυριαρχία του στις αγορές! Τη διαπίστωση αυτή επιβεβαιώνουν τα χαρακτηριστικά του ελληνικού πολιτισμού και βέβαια η ευρωπαϊκή πολιτιστική 'περίπτωση' του 15ου και 16ου αιώνα, αποτέλεσμα της οποίας είναι η από τότε (και μέχρι σήμερα) επικυριαρχία στις σχετικές γνώσεις και στα μέσα του ευρύτερου ευρωπαϊκού πολιτισμού και κυρίως η συντριπτική υπεροχή της σύγχρονης βορειοαμερικανικής εκδοχής του. Και στις δύο αυτές περιπτώσεις, στις οποίες το κύριο χαρακτηριστικό ήταν η κινητικότητα και η αγορά, η υπεροχή εντοπιζόνταν στη γνωστική και εφαρμοσμένη κυριαρχία στο θέμα της περιγραφής και της απεικόνισης του γνωστού μέχρι τότε γεωχώρου, εφόσον οι Έλληνες κυριαρχούσαν και στα δύο, στην τότε οικουμένη της Μεσογείου, όπως και η ναυτική ευρωπαϊκή Δύση κατά τη μεγάλη διεύρυνση προς την ολοκλήρωση της παγκόσμιας οικουμενικότητας, που άρχισε από τον 15ο αι. και συνεχίζεται μέχρι σήμερα, χωρίς να έχει ακόμη ολοκληρωθεί, παρά τα περί του αντιθέτου θεωρούμενα! Δεν είναι άλλωστε τυχαίο ότι άλλοι αξιοσημείωτοι πολιτισμοί, με ιδιαίτερα μεγάλη χρονική διάρκεια, ακόμη και 30 αιώνων, μέχρι τα πρόθυρα της δικιάς μας εποχής, μέχρι δηλαδή τον 16ο - 17ο αιώνα (όπως ήταν, για παράδειγμα, οι μεσο- και νοτιο-αμερικανικοί ή ο κινεζικός πολιτισμός) δεν άσκησαν οικουμενική κυριαρχία, όχι τόσο γιατί δεν γνώριζαν την περιγραφή και την απεικόνιση του γεωχώρου, αλλά γιατί αφενός δεν την εφάρμοσαν σε παγκόσμια κλίμακα και αφετέρου δεν διακρίθηκαν για την κινητικότητά τους. Όπως, αντίθετα, πολιτισμοί με υπερβάλλουσα κινητικότητα, χωρίς βέβαια το όπλο της αγοράς, όπως ήταν, για παράδειγμα, οι Βίκινγκς και αμέσως μετά οι Μογγόλοι, αν και με μεγάλες φιλοδοξίες κυριαρχίας, δεν μπόρεσαν να επιβληθούν στην οικουμένη της εποχής τους και να διακριθούν γιατί ίσως δεν γνώριζαν, με επάρκεια, την επιστήμη και τέχνη της περιγραφής και απεικόνισης του γεωχώρου, όπως άλλοι. Συμπερασματικά και με βάση αξιολόγησης από τη μια τα κριτήρια της κινητικότητας και της αγοράς και από την άλλη της τεχνογνωσίας και των εφαρμογών της χαρτογράφησης, σε οικουμενική, για κάθε εποχή, κλίμακα, μπορού-